

KONCEPT REALNOG DEVIZNOG KURSA I JAČANJA KONKURENTNOSTI PREDUZEĆA I DRŽAVE KAO PREDUSLOV IZLASKA IZ KRIZE I ELIMINISANJA NERAVNOTEŽE

Dejan Grujić

Akademija strukovnih studija Sabac, Odsek za poljoprivredno poslovne studije i turizam,
Dobropoljska 5, 15000 Šabac, Srbija, grujicd68@mail.com

SAŽETAK

Sprovođenje politike deviznog kursa je složena aktivnost nosilaca ekonomske politike, i ne može biti samostalna, već u integraciji sa ostalim merama ekonomske politike (politike upravljanja tražnjom, kretanjem monetarnih agregata, asortimanom izvoza, itd.).

Deficiti trgovinskog bilansa, zajedno sa konstantnom apresijacijom nacionalne valute i nedovoljnom elastičnošću uvoza, proizvode deficite bilansa tekućih transakcija i rigorozne mere prilagođavanja platnog bilansa, pre svega kroz smanjenje uvoza.

Ovakva politika ne može biti uspešna na dugi rok, upravo zbog nedovoljne kontrakcije domaće tražnje i nemogućnosti ekspanzije izvozne ponude, koja bi dovela do uravnoteženja robnog bilansa i otklanjanja neravnoteže.

Takođe, u radu donosimo zaključak, da nije moguće održati spoljnotrgovinsku ravnotežu u uslovima narastajućih unutrašnjih ekonomskih protivrečnosti (rast agregatne tražnje koja je uslovljena ekspanzivnom monetarnom i fiskalnom politikom, kao i rast dohotka iznad realnih agregata kao što su proizvodnja i produktivnost).

Ključne reči: devizni kurs, platni bilans, inflacija, spoljna trgovina, monetarna politika.

UVOD

Baveći se problematikom unutrašnje i spoljne ravnoteže, odnosno neravnoteže, možemo uočiti protivrečnosti sledećih ciljeva: stabilne i rastuće stope privrednog rasta oličene kroz rast bruto domaćeg proizvoda, stope zaposlenosti, jačanje privrednih potencijala, tehničko-tehnološki progres i stabilnost opšteg nivoa cena i deviznog kursa.

Ekonomska politika zemlje je uspešna ukoliko uspostavi određenu ravnotežu između protivrečnih ciljeva, tj. obezbedi relativnu ekonomsku stabilnost i privredni rast. Nema rasta u uslovima monetarne i finansijske nestabilnosti (visokih stopa inflacije i depresijacije), kao ni unutrašnje i spoljne ravnoteže u uslovima opadajućih stopa privrednog rasta i zaposlenosti.

Uspešna ekonomska politika mora obezbediti određenu grupu ciljeva u kojima rast realnih agregata mora imati prioritet. Definisanje i sprovođenje politike održanja unutrašnje i spoljne ravnoteže mora biti u funkciji ostvarivanja realnih ciljeva rasta a ne cilj za sebe. Ne postoje društvene koristi na dugi rok od stabilne valute u uslovima opadanja stopa privrednog rasta, rasta nezaposlenosti i tehničko-tehnološkog zaostajanja privrede.

U vreme globalizacije ekonomske aktivnosti, koja obeležava kraj dvadesetog i početak dvadesetprvog veka, gde globalnu ekonomiju vode multinacionalne korporacije sa razgranatom mrežom filijala i poslova u celom svetu, i gde njihova ekonomska aktivnost prevazilazi bruto domaći proizvod velikog broja zemalja u razvoju, devizni kurs kao cena strane valute izražena u domaćem novcu igra izuzetnu ulogu kako u razmeni dobara zemlje sa ostatkom sveta, tako i kao sredstvo čuvanja bogatstva, odnosno imovine. Ekonomska aktivnost zemlje sa inostranstvom nezamisliva je bez postojanja deviznog kursa. Mala otvorena ekonomija šansu za privredni razvoj i povećanje ekonomskog bogatstva može videti jedino u tesnoj saradnji sa svetom, jer je njen kapacitet tražnje na domaćem tržištu u velikoj meri ograničen.

Na bazi statističkih prikaza kretanja svetske razmene uočljiv je rast međunarodne razmene kroz povećanje udela spoljnotrgovinske razmene u društvenom proizvodu. Porast udela zavisi od veličine zemlje, tako da veći udeo imaju manje zemlje i obrnuto, što potvrđuje prethodno navedene stavove.

Možemo postaviti pitanje zašto velike zemlje imaju mali udeo učešća spoljnotrgovinske razmene u odnosu na bruto domaći proizvod. Veliko tržište igra odlučujuću ulogu. Platežno sposobna tražnja je glavna determinanta privrednog rasta i razvoja, koja kroz broj stanovnika i bruto domaći proizvod po glavi stanovnika predstavlja potencijal rasta.

KONCEPT REALNOG DEVIZNOG KURSA U FUNKCIJI IZLASKA IZ KRIZE I ELIMINISANJA NERAVNOTEŽE

Brojne analize dokazuju da je devizni kurs na dugi rok određen odnosom relativnih cena, a na kratak rok stanjem i promenama na tržištu novca i kapitala. Postavlja se pitanje da li tržište preuzima ulogu države u regulisanju ekonomskih tokova. Odgovor može biti potvrđan, uzimajući u obzir savremene tendencije usmerene prema globalizaciji finansijskih tržišta. Država ne može autonomnim merama (porast ponude novca, politike kursa, fiskalna ekspanzija i dr.) ostvarivati svoje kratkoročne ciljeve, a da se to ne odrazi na reakcije tržišnih učesnika. Ukoliko hoće da budu učesnici na svetskoj tržišnoj utakmici, tvorci ekonomske politike ne mogu svoje odluke donositi autonomno i samostalno, ne vodeći računa o posledicama kojima bi eventualno bili izloženi u domenu kursne politike i seljenja kapitala. (Avramović, 1998).

Kursna politika mora biti deo ukupne ekonomske politike, kao što i ponuda novca mora biti podređena osnovnim ciljevima ekonomske politike: stabilnosti cena, deviznog kursa, porasta zaposlenosti i privrednog rasta. Postaje gotovo nemoguće trgovati između inflacije i nezaposlenosti. Samo monetarnom politikom nije moguće postići ravnotežu u dužem periodu. Fleksibilnija monetarna politika može postići ograničene ciljeve na polju privrednog rasta samo u vrlo kratkom roku. Privredna ekspanzija moguća je samo na osnovu povećanog obima štednje.

Optimalni izbor režima deviznog kursa zavisi od individualnih ekonomskih karakteristika svake zemlje. To znači, da u određenom vremenskom periodu, u zavisnosti od strukturnih karakteristika privrede, stepena dolarizacije ekonomije, fleksibilnosti radne snage, transmissionih mehanizama i ponašanja inflacije u prethodnom periodu, zavisi izbor režima deviznog kursa.

Pitanje izbora optimalnog režima deviznog kursa posebno je aktuelno za zemlje u razvoju i tranzicione zemlje. Analiza nekoliko finansijskih kriza (Azije, Rusije, Brazila, Argentine), identifikovala je režime između fiksnog i fluktuirajućeg deviznog kursa kao jedan od potencijalnih uzročnika pomenutih kriza. Eliminacijom pomenutih režima sve više se zastupao pristup, popularno nazvan, „dva ugla“. Tim pristupom, zastupa se stav da će prihvatanje režima fiksnog deviznog kursa, koji se nalazi na jednom, ili fluktuirajućeg deviznog kursa, na drugom polu, rešiti većinu problema sa kojima se međunarodni finansijski sistem susreo tokom poslednjih godina. Oba pola imaju svoje pristalice koji ističu prednosti i nedostatke jednog i drugog režima deviznog kursa. Stoga ćemo ukratko izložiti određene prednosti i nedostatke pomenutih režima. Zagovornici režima fiksnog deviznog kursa, ističu da su smanjenje transakcionih troškova u međunarodnoj trgovini, smanjenje rizika deviznog kursa i obezbeđivanje kredibiliteta nominalnog sidra za monetarnu politiku, glavne prednosti koje favorizuju izbor tog režima. Sa druge strane, oni koji favorizuju izbor režima fluktuirajućeg deviznog kursa, slažu se sa tvrdnjom u pogledu kredibiliteta nominalnog sidra za monetarnu politiku, ali u isto vreme ističu da to podrazumeva i odricanje od nezavisne monetarne politike. A to je upravo, najveća prednost režima fluktuirajućeg deviznog kursa.

Sa razvojem finansijskih tržišta i finansijskih instrumenata koji se primenjuju na istim, prednost režima fiksnog deviznog kursa u smislu smanjivanja transakcionih troškova i rizika deviznog kursa umnogome je relativizirana. Međutim, u pogledu uloge monetarne politike mišljenja su ostala oprečna. Pristalice režima fluktuirajućeg deviznog kursa ukazuju da, u situaciji kada je zemlja pogođena krizom koja dolazi iz eksternog okruženja, vlada ima mogućnost da merama ekonomske politike odgovori na ove poremećaje i spreči recesionu fazu u privrednom razvoju. U režimu fiksnog deviznog kursa, mora se računati sa recesijom koja će trajati sve dok se

ne završe automatski mehanizmi prilagođavanja. Sa druge strane, pristalice režima fiksnog deviznog kursa, prihvataju stav da je cena režima fiksnog deviznog kursa gubljenje fleksibilnosti u monetarnoj i politici deviznog kursa, usled nemogućnosti vlade da devalvira valutu ili finansira budžetski deficit kreirajući inflaciju, ali, u isto vreme postavljaju pitanje, da li je, u globalnom svetu u kome danas živimo, sa poprilično nestabilnim tokovima kapitala, mogućnost za stvarno nezavisnu monetarnu politiku u velikoj meri limitirana (Đukić, 1994).

Sa stanovišta unutrašnje neravnoteže, koja se manifestuje u vidu visoke stope inflacije, opšte prihvaćen stav je, da režim fiksnog deviznog kursa predstavlja efektivno sredstvo za smanjenje inflacije, inflacionih očekivanja, kao i ostvarivanja ukupne makroekonomske stabilnosti. Poverenje zasnovano na kredibilitetu valute, za koju se zemlja fiksira, pozitivno utiče na smanjenje inflacionih očekivanja i prilagođavanje domaćih i međunarodnih stopa inflacije.

Na osnovu prethodno iznetih razmatranja u pogledu prednosti i nedostataka oba režima, možemo zaključiti, da u slučaju izloženosti ekonomije eksternim krizama, fluktuirajući devizni kurs predstavlja relativno bolje rešenje, dok je u slučaju unutrašnjih poremećaja prednost na strani fiksnog deviznog kursa.

Ako pogledamo savremena svetska iskustva u primeni režima deviznog kursa, vidimo da je u prethodnoj deceniji broj zemalja koje su primenjivale prelazne režime deviznog kursa opadao u korist veće fiksnosti ili veće fleksibilnosti režima. Ovo važi za prelazne režime, kako u razvijenim, tako i u zemljama u razvoju. U zemljama u razvoju prelazni režimi su manje zamenjivani. S druge strane, vidi se, da se trend zamene režima kretao od manje fleksibilnih do više fleksibilnih režima.

Uspeh devalvacije u zemljama u razvoju, zavisio je od brzine i obima u kome su devalvacije uspele da poboljšaju trgovinski bilans. Osnovni preduslov uspeha devalvacije sastoji se u tome da male promene kursa mogu u značajnoj meri omogućiti znatni izvozni višak. Kod nekih zemalja u razvoju ta strategija ima značaja, naročito kod onih sa jakim industrijalizacijom, odnosno izvoznom orijentacijom. Međutim, za zemlje koje svoj razvoj počinju strategijom supstitucije uvoza, potrebne su mnogo veće promene u relativnim cenama radi jačanja izvozne orijentisanosti.

Takođe, za zemlje koje imaju izražene komparativne prednosti u izvozu, sa jakim cenovnom konkurencijom, sama devalvacija može imati dobre efekte za jačanje izvozne pozicije. Međutim, zemlje koje u svom izvoznom višku polaze od primarnih proizvoda, koji se u uvoznom delu susreću sa neelastičnim uvozom, imaju preduslov da devalvacija ne odigra ulogu koja se od nje očekuje. Takođe, veliki ograničavajući faktor uspeha devalvacije je ekspanzivna monetarna politika nakon devalvacije.

Struktura spolnotrgovinskog sektora je, takođe, preduslov uspeha, odnosno, neuspeha devalvacije. Zemlje u razvoju, sa uvozom koji uglavnom čine hrana, mineralne sirovine, nafta, bazni industrijski proizvodi, itd., nalaze se u nepovoljnom položaju, odnosno devalvacije neće biti uspešne. Na drugoj strani, zemlje u razvoju koje u svom uvoznom asortimanu imaju piće, duvan, mašine i alate, transportna sredstva i druge industrijske proizvode, imaju veće šanse za uspeh devalvacije, jer je elastičnost uvozne tražnje kod tih proizvoda relativno veća. Takođe, veličina (procenat) devalvacije igra značajnu ulogu u uspehu devalvacije, jer je promena relativnih cena dobara koji su predmet međunarodne razmene viša ili niža. Veća promena relativnih cena sigurno nije garancija uspeha devalvacije.

Takođe, uspeh devalvacije zavisi i od vremena kada se ona vrši. Mnoge zemlje izbegavaju da izvrše devalvaciju nacionalne valute, čak i u slučajevima kada ekonomski parametri nesumnjivo upućuju na to. Gubljenje kredibiliteta ekonomske politike od strane njenih kreatora je glavni ograničavajući faktor.

Interesantno je zapažanje, svojevremeno glavnog ekonomiste Svetske banke, Džozefa Štiglica. On ističe da su u stabilizacionim programima MMF, koji preferiraju devalvaciju kao jednu od četiri ključne mere stabilizacionog programa, nametnuta rešenja, da se kod devalvacije primeni vrlo restriktivna politika ograničenja potrošnje u cilju stvaranja izvoznog viška, bila usmerena na restrikciju domaće potrošnje, smanjenje uvoza kresanjem dohotka, restriktivnu monetarnu i fiskalnu politiku, odnosno stvaranje jake recesije. Glavna biga MMF je da inflacija posle devalvacije ne eskalira. Posledica toga je, da je u zemljama Istočne Azije počela masovna recesija, koja je smanjila uvoz, a time i izvoz drugih zemalja u regionu, što je po sebi uslovalo pad

cena sirovina, pogotovo nafte i stvaranje recesije. Talas krize se širio regionom, a time i strah investitora, s obzirom na veličinu stranih direktnih investicija u tom regionu.

Nekoliko primera iz ostalih regiona vrlo eksplicitno govore da stabilizacioni programi bazirani na ovakvim strategijama ne uvažavaju potrebu realnog sektora privrede, u smislu jačanja privrednog potencijala, rasta i povećanja zarada. Glavna preokupacija je osposobiti zemlju da može plaćati međunarodne dugove, odnosno, pitanja održivog rasta zemalja u razvoju su, sa stanovišta MMF- a, u drugom planu.

Dosta toga je rečeno i napisano o nužnosti i efikasnosti devalvacije. Nažalost, ona je neophodna mera kod visoke inflacije, velikog deficita trgovinskog bilansa i precenjenosti domaće valute. Politika vođenja realnog kursa valute je skup mera koji vodi, pre svega, računa o tome da u određenim vremenskim periodima spoljna i unutrašnja vrednost valute bude izjednačena. Takođe, veliki broj zemalja je napustio sistem fiksnih deviznih kurseva u korist fleksibilnih i ograničeno fleksibilnih deviznih kurseva. Procena je, da sistem fiksnih kurseva ne može da odgovori narastajućim zahtevima, kako za održavanje unutrašnje, tako i za održavanje spoljno-ekonomske ravnoteže.

JAČANJE KONKURENTNOSTI DRŽAVE KAO PREDUSLOV IZLASKA IZ KRIZE

Da bi došlo do jačanja konkurentnosti države, kao jednog od preduslova izlaska iz krize, neophodno je preduzeti sledeće mere:

- Preduzeti sve mere i aktivnosti u vezi podizanja konkurentnosti države i stvaranje povoljne investicione klime za priliv stranih investicija;
- Dosledno sprovesti usvojena zakonska rešenja u domenu privrede, koja imaju karakter tržišno orijentisanih rešenja. Infrastruktura za njihovo sprovođenje još uvek zaostaje za realnim potrebama;
- Doneti pod hitno određenu vrstu nacionalne strategije razvoja na nivou države, sa posebnim akcentom na podizanje konkurentnosti preduzeća, jer se savremeni koncept konkurentnosti sve više pomera sa makro na mikro nivo. Stepem globalizacije i regionalizacije je takav, da se čitav svet posmatra kao jedinstveno tržište;
- Jačanje institucija finansijskog sistema u cilju određene podrške izvoznom sektoru. Zaključili smo da aktuelna situacija u bankarstvu ne odgovara potrebama privrede, jer su krediti još uvek, zbog visokog kreditnog rizika i niskog rejtinga države i preduzeća, jako skupi;
- Osnovati specijalizovane institucije za osiguranje izvoznih poslova i njihovo finansiranje putem kreditne aktivnosti, ili prevremenim otkupom potraživanja od izvoza, uz obezbeđenje kreditne podrške;
- U monetarnom pogledu, neophodno je sprovođenje mera cenovne i monetarne stabilnosti, jer inflacija brzo obezvređuje realne veličine, pogotovo što se aktivira mehanizam kursne indeksacije. Krediti se vezuju za kretanje kursa, izrada svake kalkulacije isplativosti se dovodi u pitanje, pogotovo u situacijama neadekvatno vođene politike deviznog kursa, odnosno njegove apresijacije;
- Realna politika deviznog kursa. U dosadašnjem izlaganju on ne igra odlučujuću ulogu u ekonomskim odnosima zemlje sa inostranstvom. Vođenje politike realnog deviznog kursa mora biti prioritet ekonomske politike u narednom periodu, mada još postoje jaki inflacioni naboji koji za svoje ishodište imaju kretanje deviznog kursa. Politika rukovođenog fluktuiranja očigledno nije dala adekvatne rezultate. Margine korekcija su bile niske, a nisu uvažavane ni realne činjenice u domenu unutrašnje ekonomske nestabilnosti. Realnom prilagođavanju deviznog kursa, na putu stoje mnoge prepreke. Pre svega, veliki deo odobrenih kredita je sa kursnom indeksacijom, čime bi u slučaju većeg klizanja, veliki deo privrede i stanovništva imao dodatno finansijsko opterećenje sa velikim negativnim implikacijama. Međutim, cena takve, uslovne stabilnosti je držanje i imobilizacija znatnijeg iznosa deviznih rezervi, koje će morati biti još i veće ukoliko se privredna aktivnost sprovodi planiranim tempom. Doći će do porasta transakcione tražnje za novcem, a samim tim će ukupna suma deviznih rezervi namenjenih intervencijama

morati da bude veća. Izuzetak je u slučajevima većeg priliva deviza, bilo po osnovu nerobnog priliva, ili pak priliva kapitala po osnovu stranih direktnih investicija (Jakšić, 1997).

JACANJE KONKURENTNOSTI PREDUZEĆA KAO PREDUSLOV IZLASKA IZ KRIZE

Da bi došlo do jačanja konkurentnosti preduzeća, kao jednog od preduslova izlaska iz krize, neophodno je preduzeti sledeće mere:

- Jačanje konkurentne sposobnosti preduzeća, kroz smanjenje i racionalizaciju troškova;
- Podići energetske efikasnosti upotrebe inputa, upravo zbog toga, jer je indeks energetske efikasnosti u Srbiji daleko niži u odnosu na svetski prosek
- Stvoriti uslove za privlačenje stranih direktnih investicija u formi zajedničkih ulaganja, akvizicija, zajedničkog nastupa na stranim tržištima i svim drugim oblicima međunarodnog povezivanja.
- Jačanje inovativne funkcije preduzeća kroz forsiranje znanja, edukacije, saradnja sa relevantnim naučnim i stručnim institucijama i dr.
- Pošto mere za ograničavanje uvoza nisu do sada davale nikakve značajnije rezultate, favorizovati aktivnosti vezane za politiku uvozne supstitucije, odnosno stvaranje interesa domaćih preduzetnika za proizvodnju komponenti koje su do sada bile predmet uvoza.
- Implementacija znanja u preduzećima, u cilju stvaranja kritične mase primenjenog znanja, za proizvodnju proizvoda višeg stepena složenosti sa većim učešćem primenjenog rada.
- Posebne aktivnosti vezane za favorizovanje razvoja malih i srednjih preduzeća, koja su lokomotiva rasta i razvoja u svim razvijenim tržišnim privredama (poznat je slučaj Japana gde mala i srednja preduzeća učestvuju sa oko 90 % u stvaranju društvenog proizvoda). Stimulisati merama finansijske politike dodatno zapošljavanje, jer je pored tehnološkog zaostajanja najveći problem srpske privrede visoka stopa nezaposlenosti (Friedman, 1973).

ZAKLJUČCI

Na osnovu dosadašnjeg izlaganja možemo izvući sledeće zaključke: Prilagođavanje platnog bilansa politikom ofanzivnih devalvacija i redistributivnim merama ne bi dala očekivane rezultate, bez sadejstva sa politikom ograničavanja tražnje, koja mora ishodište imati u politici dohodaka. U aktuelnom privrednom sistemu Srbije, tako nešto u ekonomskoj politici nije primenjivo na duži rok; Vođenje pasivne politike deviznog kursa na duži rok će produbiti nastale neravnoteže jer će se jaz između nominalnog i realnog kursa dalje produbljivati. Uvoz u sistemu precenjenog kursa postaje jeftiniji, favorizujući ekstra zarade uvoznika na račun razlike u ceni realnog kursa, determinisanim odnosima relativnih cena i kursa NBS. Na izvoznoj strani precenjen kurs je faktor destimulativnosti, jer ne alimentira sve nastale troškove proizvodnje, čiji je rast na domaćem tržištu veći nego u inostranstvu. Ekonomskom logikom, takve devijacije bi se anulirale kretanjem deviznog kursa, koji mora uspostaviti odnose relativnih cena u zemlji i inostranstvu; Otvaranje zemlje prema inostranstvu i priliv stranih direktnih investicija predstavlja ključnu polugu pokretanja strukturnih promena u srpskoj privredi. Na bazi toga doći će do uspostavljanja novih relacija u ekonomskim odnosima sa inostranstvom.

Reforma privrednog i finansijskog sistema se nameće kao jedino rešenje u uspostavljanju kredibilne i na tržišnim principima zasnovane ekonomske politike. Neophodni preduslovi za podizanje efikasnosti privrede i izvoza su pre svega u domenu podizanja konkurentnosti preduzeća i države.

LITERATURA

- Acocella, N., & Barković, I. (2005). *Počela ekonomske politike: vrijednosti i tehnike*. Mate.
- Avramović, D. (1998). *Pobeda nad inflacijom*. Beograd: Institut Društvenih Nauka, Centar za Ekonomska Istraživanja.

- Đukić, P. (1994). Uspon i pad novca u zemljama postsocijalizma. *Finansije*. 5(6), 94.
- Friedman, M. (1973). *Teorija novca i monetarna politika*. Beograd: Izdavačko preduzeće "Rad".
- Jakšić, M. (1997). *Globalizacija i makroekonomska politika*. Ekonomska politika stabilizacije, Ekonomski fakultet, Beograd.

THE CONCEPT OF REAL EXCHANGE RATE AND STRENGTHENING THE COMPETITIVENESS OF THE ENTERPRISE AND THE STATE AS A PRECONDITION FOR OVERCOMING THE CRISIS AND THE ELIMINATION OF IMBALANCE

Dejan Grujić

Academy of Vocational Studies Sabac, Department of Agricultural Business Studies and Tourism, Dobropoljska 5, 15 000 Šabac, Serbia, grujicd68@mail.com

ABSTRACT

Management of foreign exchange policy is complex activity for the leaders of economic policy and it cannot be autonomous, but has to be aligned with other measures of economic policy (policy of managing demand, trend of monetary aggregates, export offer, etc.).

Deficits from the trade balance, with constant overvaluing of local currency and insufficient flexibility of import have resulted in deficits and balance of current transactions and rigorous measures of balance of payments adjustment through restriction of import in the first place.

Such policy could not be a successful one on longterm basis in conditions of insufficient contraction of local demand and impossibility of expansion of export offer which would result in leveling of commodity balance and removal of imbalance.

It was also stated in the paper that it is not possible to keep foreign economic balance in conditions of growing internal economic contradictory (growth of aggregate demand initiated by expansive monetary and fiscal policy and growth of income above the growth of real aggregates such as production and productivity).

Keywords: foreign exchange, balance of payments, inflation, foreign trade, monetary policy.